

rallisesti kaksikielisenä maana on hyvin kiintoisa kirjan aiheen kannalta. Kaksikielisyystutkimuksia Suomessa on kuitenkin edelleen tehty niin vähän, että niiden avulla tuskin voidaan merkittävästi lisätä kansainvälistä tieteellistä tietoa. On aina mielenkiintoista, kun saa tarkastella omaa maata koskevaa materiaalia, sillä muita tietoja ei voi samalla tavalla kontrolloida. Teoksen Suomea koskevat tiedot ovat pääasiallisesti oikein. Tosin Romaine väittää, että Suomen ruotsinkielisten on opiskeltava suomea, mutta suomenkielisten ei ruotsia, ja tämän tunnetusti ei pidä paikkaansa. Lisäksi muutamat muut väitteet ovat hieman epämääräisiä.

Romainen mukaan kaksikielisen ihmisen kompetenssi on kahden kielen yhteistä kompetenssia, eikä molemmilla eri kielillä olevaa omaa erillistä täydellistä kompetenssia. Tämän vuoksi ilmeisesti koko kielenhallinnassa on systeemiero. Tutkimuksesta on vaikea saada otetta – ainakin, jos lähde-tään samoin oletuksien kuin yksikielisen ihmisen kieltä tutkittaessa. Tutkijoilla on selvästi ilmennyt haluttomuutta epäkielisyyttä kohtaan. Tätä haluttomuutta Romaine pyrkii teoksellaan poistamaan ja haluaa auttaa tutkijoita tajuamaan todellisen performansin analysoinnin tärkeyden.

On sinänsä ansiokasta koota erilaisten tutkimusten tuloksia esiteltäväksi yksiin kansiin. Usein käy niin, että jokin tutkimus tulee yleiseen tietoisuuteen vain tällaisen kokoomateoksen avulla. Romainen kirjaa lukiessa tuntuu välillä kuitenkin siltä, että tuottelias kirjoittaja on tuottelias siten, että hän painattaa uudelleen ja uudelleen hieman eri näkökulmista omia ja muiden tutkimustuloksia. Myöskään asioiden runsas toisto ei aina tunnu tarkoituksenmukaiselta. Toisaalta lukija voi olla todella kiitollinen, kun hänellä yhden teoksen luettuaan on päässään useiden niteiden perusideat ja -ajatukset. Romainen teoksen kirjallisuusluettelo on laaja ja monipuolinen, joskin näin laajalle levittäytyvällä alalla lienee turha edes odottaa täydellisyyttä. Suomalaisista kaksikielisyystutkijoista ei ole mukana

juuri muita kuin Tove Skutnabb-Kangas; esimerkiksi Marika Tandefelt ja Leif Nyholm eivät löydy lähdeluettelosta.

Romaine puolustaa kaksikielisten oikeuksia ja korostaa heidän suurta määräänsä maailmassa. Hauskasti hän viittaa myös omaan ulkomaalaisasemaansa vieraan maan oppituolin (Merton Chair of English Language at Oxford University) haltijana epäpuhtaana englannin tutkijana ja kannustaa näin muitakin viemään rohkeasti kaksikielisyystutkimusta eteenpäin.

KIRSTI SIITONEN

LÄHTEET

- LEHISTE, ILSE 1988: Lectures on language contact. The MIT Press, Cambridge MA.
- TANDEFELT, MARIKA 1988: Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Multithnica Upsaliensia 3. Uppsala.
- WEINREICH, URIEL 1968 [1953]: Languages in contact. Mouton, The Hague. [First edition 1953.]

Monen näkökulman diskurssianalyysia

DEBORAH SCHIFFRIN *Approaches to discourse*. Blackwell, Oxford and Cambridge 1994. 470 s. ISBN 0-631-16623-8.

Deborah Schiffrin on tarttunut aimo urakkaan päättäessään saattaa nykyisen diskurssintutkimuksen erilaiset näkökulmat yksiin kansiin – 470 sivuun. Hänen tavoitteenaan on diskurssianalyysin teorioiden ja metodien selventäminen niin, että eri näkökulmat edelleenkin jatkaisivat erilaisten lingvistejä, sosiologeja, antropologeja ja psykologeja

Kirjallisuutta

kiinnostavien ilmiöiden ja ongelmien tutkimista, mutta aiempaa systemaattisemmin ja koherentimmin. Lingvistiikan »sisällä» tekijä odottaa kirjan auttavan lukijoitaan näkemään, mihin suuntaan diskurssianalyysin ja muun lingvistiikan jatkuvasti muuttuva suhde voi kehittyä.

Tästä lähdetään

Schiffrin esittelee kirjassaan kuusi erilaista näkökulmaa diskurssianalyysiin: puheaktiteorian, interaktiivisen sosiolingvistiikan, puheen etnografian, pragmatiikan, keskustelunanalyysin ja variaationanalyysin. Peruste tälle valinnalle ja jaottelulle on se, että kaikki nämä lähestymistavat juontuvat eri juurista, mikä näkyy niiden oletuksissa, käsitteissä ja metodeissa, sekä tutkimus- että aineistonkeruumetodeissa. Puheaktiteorian ja pragmatiikan juuret ovat filosofiassa, interaktiivisen sosiolingvistiikan antropologiassa, sosiologiassa ja lingvistiikassa, puheen etnografia juontuu antropologiasta ja keskustelunanalyysi etnometodologiasta. Ainoa puhtaasti lingvistiikasta lähtenyt näkökulma on variaationanalyysi.

Kirja jakautuu kolmiksi: kirjan esittelyyn ja diskurssin määrittelyyn, näkökulmien esittelyyn sekä päätelmiin. Painopiste on vahvasti näkökulmien esittelyssä; osuus haukkaa kirjasta noin kolme neljännessä. Jokainen esittely etenee samalla tavalla: ensin esitellään suuntauksen taustaa, keskeisiä käsitteitä ja suuntauksen tärkeimpien luojien ja kehittäjien työtä. Jokaisessa esittelyssä on melko laaja aineiston analyysi.

Aineistoanalyysien tarkastelun kohteiksi Schiffrin on valinnut kaksi ilmiötä: kysymykset ja viittaamisen. Tarkastelu jakautuu siten, että kolmen ensimmäisen suuntauksen, puheaktiteorian, interaktiivisen sosiolingvistiikan ja puheen etnografian, esittelyissä analysoidaan kysymyksiä, kolmen jälkimmäisen, pragmatiikan, keskustelunanalyysin ja variaatioanalyysin, esittelyissä viittaamista. Schiffrin on valinnut käsiteltäväksi juuri nämä ilmiöt, koska ne ovat diskurssianalyysille niin keskeisiä; kysymyk-

set osoittavat keskustelun sekventiaalisuutta, viittaaminen on puhujan ja kuulijan yhteisen prosessoinnin tulosta. (S. 16–17.)

Jaksojen lopussa on tehtäviä, joiden avulla on tarkoitus harjoitella käytännön analyysia. Tehtävien pitäisi siis havainnollistaa lisää sitä, mitä esitelty näkökulma todella tutkii, mihin se painottuu ja mitä se ottaa huomioon.

Kirjan loppuosassa kootaan suuntaukset abstraktimmiksi teorioiksi ja vertaillaan näitä keskenään. Schiffrin pohtii myös rakenteen ja käytön, tekstin ja kontekstin sekä diskurssin ja kommunikaation suhteita.

Diskurssianalyysia ja hierarkian puutetta

Jättiteoksen nimi *Approaches to discourse* osoittaa, että yhteisenä kiinnostuksen kohteena esiteltävillä suuntauksilla on diskurssi, kirjassa tehdään diskurssianalyysia. Schiffrin nimenomaan korostaa haluavansa käyttää termiä diskurssianalyysi, ei esimerkiksi diskurssiteoria tai diskurssintutkimus (s. 14). Tästä alkaa koko kirjan läpi käyvä käsiteltävien näkökulmien hierarkian epäselvyys. Käsittääkseni diskurssianalyysi on yksi keskustelun lähestymistapa muiden joukossa, ei muiden lähestymistapojen yläkäsite. Esimerkiksi keskustelunanalyysi ja diskurssianalyysi ovat lähtökohdiltaan hyvin erilaiset, näihin eroihin sen tarkemmin tässä puuttumatta, ja ne myös olisi hyvä pitää näkökulmina erillään. (Ks. esim. Levinson 1983: 286–294.) Jo pelkkä kirjassa käytetty terminologia lisää käsiteltyjen suuntausten epäsymmetriaa ja niiden keskinäisen hierarkian epäselvyyttä; Schiffrinin mukaan jokaisessa suuntauksessa harjoitetaan diskurssianalyysia ja jokainen tutkija on diskurssianalyytikko. Schiffrin kyllä huomauttaa lyhyesti sivulla 15, että eri suuntausten edustajat käyttävät eri termejä tekemästään tutkimuksesta, muttei kertaakaan pohdi diskurssianalyysin asemaa tässä tutkimuksen kentässä.

Diskurssianalyysi ei ole ainoastaan Schiffrinin käyttämä yhteinen termi käsitel-

lyille suuntauksille, vaan hän käyttää diskurssianalyttista suuntausta myös analyysiensa perustana tai jonkinlaisena lähtökohtana. Parhaiten tämän huomaa keskustelunanalyysin osuudessa jo sen vuoksi, että juuri keskustelunanalyttikot ovat joutuneet pohtimaan suhdettaan diskurssianalyysiin. Keskustelunanalyysin osuus kirjassa ei olekaan pelkkä esittely, vaan arvottava puntaointi. Schiffrin analysoi siinä *there*+BE+ITEM -eksistentiaalirakennetta vieruspareissa sekä vuorottelun ja topiikin järjestymisen kannalta. Kuvaavaa on, että vaikka olen itse jonkin verran harrastanut keskustelunanalyysia, tämä analyysiosuus oli minulle kirjan sekavin ja vaikeimmin seurattava. Viimein Schiffrin huomauttaa, ettei keskustelunanalyysi erottele demonstratiivista, adverbiaalista ja pronominaalista *there*-ilmausta *per se*. Tällaisen kielen rakenteen, sen syntaktisten ja semanttisten erojen, ignoroinnin hän näkee keskustelunanalyysin heikkoutena; itse hän suosittelee sellaista »keskustelunanalyysia», joka kyllä tutkisi kaikki *there*-ilmaukset, mutta jaottelisi ne konventionaalisten syntaktisten ja semanttisten kategorioiden mukaan. (S. 275, 278.) Tässä voi selvästi nähdä diskurssianalyttikon näpöyttämässä keskustelunanalyysia liiallisesta induktiivisuudesta ja lingvististen jaottelujen ja kategorioiden puutteesta. (Ks. Levinson 1983: 286, 287.) Toisaalta näpätys osuu tekijään itseensä; vaikea on tunnistaa esiteltyä keskustelunanalyysia ainakaan samaksi keskustelunanalyysiksi, jonka itse olen oppinut.

Puutun tässä yksityiskohtaisesti lähinnä keskustelunanalyysin osuuden kömmähdyksiin, koska tunnen esitellyistä suuntauksista ainoastaan tämän näkökulman niin, että voin suoraan nähdä Schiffrinin ongelmat. En tiedä, johtuvatko nämä ongelmat diskurssianalyysin ja keskustelunanalyysin välisestä köydenvedosta vai ulottuvatko samanlaiset ongelmat myös muiden suuntausten esittelyihin. Jos Schiffrin puhuu diskurssianalyttikkona keskustelunanalyysin kohdalla, miksei myös muiden. Ja onhan diskurssianalyysi jo alussa nostettu kirjan punaiseksi langaksi. Koska teos on järjes-

telmällisesti jäsennelty jätti, joka vieläpä sisältää tehtäviä, se on helppo mieltää perusteokseksi, josta lähteä liikkeelle, vaikkapa valitsemaan itselleen sopivaa tapaa tehdä diskurssianalyysia. Tähän tarkoitukseen en kirjaa suosittelen.

Suuntaukset ovat jo sinänsä, »käsitteinä», eriarvoisia. Esimerkiksi pragmatiikan voi hahmottaa kaikkien muiden yläkäsitteeksi, kielenkäytön tutkimukseksi, ainakin jos pragmatiikka käsitetään syntaksin ja semantiikan sisartermiksi. Tässä teoksessa pragmatiikkana käsitellään kuitenkin yhtä pragmatiikan lajia: gricelaista pragmatiikkaa. Suuntauksen nimenä jo *gricelainen pragmatiikka* olisi ollut hiukan *pragmatiikkaa* »hierarkiaystävällisempi». Puheen etnografia taas osoitetaan esittelyssään muita, ainakin kirjassa edeltäviä puheaktiteoriaa ja interaktionaalista sosiolingvistiikkaa, yhdistäväksi ja integroivaksi suuntaukseksi:

»The ethnography of communication is the most integrative approach of those considered thus far: it can combine other approaches within a larger framework of inquiry into cultural knowledge and the social and linguistic practices for which it provides.» (S. 181.)

Myös suuntausten keskinäiset suhteet jäävät hyvin hämäräksi; esimerkiksi puheen etnografian ja keskustelunanalyysin hyvin tiivis suhde eksplikoidaan vasta sivulla 414 lopuviitteessä.

Kirjan aluksi selkeän tuntuinen suuntausten jäsentely sen mukaan, mistä tieteenalasta ne ovat poikineet, alkaa sumeta hierarkian puutteesta tai hierarkiasta piittaamattomuudesta. Myös näiden »lähtötieteiden» jäsentely tuntuu keinotekoiselta ja kärsii samanlaisesta hierarkian puutteesta kuin varsinaisten suuntausten käsittely. Esimerkiksi sosiologia ja etnometodologia eivät ole toisistaan riippumattomia tieteenaloja; niiden suhdetta on pohdittava ainakin, jos käsiteltävien suuntausten erot pohjataan nimenomaan niiden tieteellisiin lähtökohtiin. Hierarkian osoittaminen on tietenkin vaikeaa, koska asioita joutuu käsittelemään yksi kerrallaan, mutta keinotekoinen järjestys hajoaa heti alkuunsa. Jos Schiffrinin toiveena

Kirjallisuutta

on eri suuntausten jatkuva oppiminen ja omaksuminen toisiltaan ja tutkijoiden välinen keskustelu suuntausten suhteesta toisiinsa ja diskurssintutkimukseen, on asioiden ristiinsitominen välttämätöntä. Tällaiseen kirja on »perusteos», joka ei kyseenalaista omia lähtökohtiaan. Ymmärrettävää tietysti on, ettei 470-sivuinen teos voi olla pohdiskeleva essee.

Kieltä käytössä, puhetta vai keskustelua?

Analyysiosuoksissa Schiffrin käyttää materiaalina omia sociolinguvistisiä haastattelujaan. Litterointikäytäntönä hänellä on läpi koko kirjan oma litterointitapansa, jonka merkit ovat liitteenä kirjan lopussa, mistä löytyvät myös muut litterointikäytännöt. Tekijä korostaa haluavansa noudattaa yhtä käytäntöä johdonmukaisesti läpi koko kirjan. Litterointikäytäntö ei kuitenkaan ole pelkkää »kosmetiikkaa»; tapa litteroida osoittaa myös, miten mikin suuntaus suhtautuu tutkittavaansa: keskusteluun. Litterointi osoittaa selvästi muun muassa sen, mitä pidetään tutkimisen arvoisena, merkityksellisenä. Niinpä keskusteluanalyttikot pyrkivät litteroimaan aineiston hyvin tarkasti sellaisena, kuin se todella ilmenee; kaikki kuultava merkitään näkyviin: hengitys, tauot, narina yms.; mitään ei tulkita vielä litterointivaiheessa merkityksettömäksi jättämällä jotakin litteraatiosta pois. Schiffrinin selkeä yhden litterointikäytännön malli ei siis palvele kaikkien suuntausten esittelyä tasapuolisesti, vaan jättää pois jotakin hyvin olennaista.

Toinen aineisto-ongelma on analysoitava aineisto itse. Kun tarkoituksena siis on ollut esitellä jokaisen suuntauksen peruserätykset, lähtökohdat ja analyysimalli, eivät sociolinguvistiset haastattelut ole välttämättä kaikille suuntauksille paras tai olennainen mielenkiinnon kohde. Palaan jälleen keskusteluanalyysiin. Keskusteluanalyysi on nimenomaan interaktiivisen kielenkäytön tutkimista, joka on pitkälle ja pitkään pohjautunut arkikeskusteluihin, kielenkäyt-

jien omaan, usein tiedostamattomaan tajuun keskustelun rakentumisesta. Schiffrinin haastatteluaineisto on hyvin monologista, tai ainakin hän käsittelee aineistoa sellaisenaan. Keskusteluanalyysin osuudessa Schiffrin ei tutki interaktiota, vaan esimerkiksi sitä, miten puhuja omassa, yksittäisessä vuorossaan kuljettaa topiikkia. Analyysia ei perusteta vuorovaikutukseen, reaktiovuoroihin, eikä tuloksia myöskään perustella sillä, mikä keskustelussa näkyy, vaan Schiffrinin omilla, usein intentiolähtöisillä tulkinnoilla. Interaktionaalinen näkemys jää transaktionaalisen näkemyksen jalkoihin; Schiffrin tutkii puhetta ainakin keskusteluanalyysin osuudessa enemmän informaation välittäjänä kuin kanssakäymisen välineenä. (Vrt. Brown – Yule 1983: 1–4.) Haastatteluaineisto tukee tätä transaktionaalista näkemystä jo luonteensa puolesta: haastattelutilanne on institutionaalinen ja epäsymmetrinen puhetilanne, jossa haastattelija h a k e e informaatiota ja haastateltava (toivottavasti) a n t a a informaatiota; informaation välitys kuuluu siis jo haastattelun tavoitteisiin. Myös Schiffrin itse mainitsee nämä haastattelun piirteet (s. 145–146), muttei pohtiakseen aineiston soveltuvuutta kaikkien näkökulmien esittelyyn vaan perustellakseen kysymysten olennaisuutta haastatteluissa.

Kirjan analyysija seurattessa herää kysymys, mitä ollaankaan tutkimassa. Tutkiiko Schiffrin tai haluaako hän tutkia kieltä käytössä, puhetta vai keskustelua? *Discourse*-sanana Englantilais-suomalaisen suursanakirjan mukaiset ensisijaiset merkitykset 'esitelmä, puhe, saarna, esitys tai tutkielma' tuntuvatkin paikoin kuvaavan tutkittavaa paremmin kuin sen kirjallisen tyylin merkitys 'keskustelu' (s.v. *discourse*).

Kuka tarvitsee? Tarvitseeko kukaan?

Olen purkanut tässä esittelyssä kirjan ongelmia keskusteluanalyysin osuuden kautta. Näkökulmani voi olla yhtä ahdas kuin tekijän yrittää olla kaiken kattava. Olen lähtenyt liikkeelle intuitiosta »Miksei tämä va-

kuuta?» ja lähestynyt tuota tunnetta parhaiten tuntemani näkökulman kautta. Jos teoksessa on niinkin pahoja epätarkkuuksia ja suoranaisia virheitä kuin keskustelunanalyysin osuudessa, miksei ongelmia olisi myös muissa osuuksissa?

Haluan tässä lopuksi puuttua vielä yhteen Schifffrinin analysoimaan esimerkkiin (s. 107–112). Tässä interaktiivisen sosiolingvistiikan osuuden aineistoanalyysissä Schifffrin ottaa esille toisen puolesta puhumisen (*speaking for another*). Esimerkissä Irene kieltäytyy Henryn tarjoamasta karamellista ja Zelda tarjoaa Irenen kieltäytymiseen selityksen: *She's on a diet*. Tätä vuoroa Schifffrin analysoi ja tulkitsee sen Irenen positiiviseksi tukemiseksi: amerikkalainen kulttuuri arvostaa hoikkautta, ja Zeldan selitys kuvaa Irenen henkilönä, jolla on hyvä itsekontrolli. Schifffrin tulkitsee vuoron positiiviseksi sillä perusteella, että hän tietää Zeldan ja Irenen olevan hyviä ystäviä, mistä hän myös lukijoille esittää todisteen: lyhyen otteen siitä, miten Irene kuvaa Zeldan olevan itselleen suuri apu. Schifffrin perustelee analyysiaansä täysin ulkoisilla tiedoilla. Schegloff (1987: 229) varoittaa liian suoraviivaisesta mikro- ja makrotason yhdistämisestä; tällainen yhdistäminen voi vahingoittaa mikrotason perusteellista tutkimusta. Tässä Schifffrin tulkitsee mikrotasoa ulkoisen tietonsa valossa. Mikrotasolla Zeldan kommentti ei ole sen positiivisempi kuin muutkaan vuorot kyseisessä esimerkissä; muita vuoroja Schifffrin ei tulkitse sen enempää positiivisiksi kuin negatiivisiksi. Schegloff on keskustelunanalyttikko, Schifffrin taas harjoitti tässä interaktiivisen sosiolingvistiikan analyysia. Schegloffin huomautus koskee kuitenkin yleisempää tieteellisen tutkimuksen periaatetta: tutkimuksen toistettavuutta. Analyysissa ei päädy Schifffrinin kanssa samaan lopputulokseen tietämättä näiden keskustelijoiden taustaa, keskinäisiä suhteita ja (ääneen esitettyjä) mielipiteitä toisistaan.

Schifffrinillä on ollut suuri työ saattaa kaikki kirjan sisältämät näkökulmat yksiin kansiin. Työ ei varmasti ole ollut helppo; ala on laaja ja heterogeeninen. Kirjan

ongelmat osoittavat tällaisen kokoelman mahdottomuuden, mielestäni myös tarpeettomuuden. Jokaiseen näkökulmaan on paras tutustua näkökulman luojien ja nykyisten gurujen avulla, jopa pienemmällä sivumäärällä. Ainakaan Schifffrin ei ole pystynyt erottelemaan, analysoimaan ja selkeästi esittämään erilaisia tapoja lähestyä diskurssia.

MIA HALONEN

LÄHTEET

- BROWN, GILLIAN – YULE, GEORGE 1983: *Discourse analysis*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Englantilais-suomalainen suursanakirja. Toim. Raija Hurme – Maritta Pesonen. Toinen, tarkistettu ja korjattu painos. WSOY, Porvoo 1978.
- LEVINSON, STEPHEN C. 1983: *Pragmatics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1987: *Between Micro and Macro: Contexts and other connections*. – J. C. Alexander – B. Giesen – R. Munch – N. J. Smelser (toim.): *The Micro-Macro Link*. Berkeley Ltc., University of California Press.

Genrestäkö apu kirjoittamisen opetukseen?

JOHN M. SWALES *Genre analysis. English in academic and research settings*. Cambridge Applied Linguistics Series. Cambridge University Press, Cambridge 1990. XI + 260 s. ISBN 0-521-33813-1.

John Swales tarjoaa genre-analyysistä apua tieteellisen kirjoittamisen opettajille, varsinkin niille, jotka opettavat kirjoittamaan tieteellisiä artikkeleita englanniksi. Kirjan pe-